

Ажалай туг

2018 оной
апрелин 27

№ 8 (4000)

1965 онһоо гарана

МҮРЫСӨӨН

Хөөрүү хүхюун буряадуудай эрхимүүдынь элирбэ

Жэл бүхэндэ Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад театрга «Хүхюу буряад» гэнэн хошон зугаада дуратайшуулай мүрысөөнэй хүүлшын шата боложо үнгэрдэг. Мүнөө жэлэй энэ урилдаан 6-дахия боложо хабаадагшадые суглуулба.

Энэ мүрысөөмнай зургаадахи удаагаа үнгэржэ байхадаа, буряад хэлэн дээрэ шогтой хүхюун уран зохёол дэлгэрүүлхэ, нютагай зоной зохёохы бэлиг шадабари элирүүлжэ дэмжэхэ гэнэн зорилготой юм. Буряад Орондо ажаһуудаг ямаршье наһанай, элдэб ондоо мэргэжэлнүүдтэй, ондоо яһатанай түлөөлэгшэдшье хабаадана. Тэдэнэр булта буряад хэлэ эрхимээр мэдэдэг байна.

Урилдаанай түрүүшын шата «Capital Mall» гэдэг худалдаа наймаанай ба сэнгэлгын түбтэ болобо. Тэндэ хошон зугаагаа дэлгэжэ, харагшадые хүхёохээ 4 наһанһаа эхилжэ, 58 наһатай хүрэтэр 40 хүн Буряадай аймагуудһаа ержэ хабаадаһан байна. Тэдэнэй 19-ниинь түгэхэлэй шатада бэлиг шадбарияа харуулаа хэн. Харин нёдондохы энэ мүрысөөндэ 62 хабаадагшад ерэнэн байна.

Буряадайманай эгээл хүхюутэй, шадмар бэрхээр хөөрөжэ, һонирхол татама зугаагаа дэл-

гэжэ, хүн зоние энеэлгэжэ шаддаг хүнүүд тэрэ тайзан дээрэ гараба гэхэдэ алдуу болохогүй. Тэдэнэр наһаараа табан бүлэг боложо хубаараад, «Эрхим хөөрэгш» ба «Эрхим зүжэг» гэнэн хоёр шэглэлнүүдээр талаан бэлигээ туршалсаба. Энэ шатын дүнгүүдээр 22 хабаадагшад түгэхэлэй шатада орожо, эрхимүүдэй нэрэ солын түлөө тэмсэбэ.

Манай Захаамин аймагай хоёр хүбүүд түгэхэлэй шатын урилдаанда хабаадажа, өөдынгөө наһатанай дунда «Эрхим хөөрэгш» шэглэлээр эрхимүүдынь боложо тодорбо. 11-13 наһатай хабаадагшад дунда Закаменск хотын 1-дэхи хургуулиин хурагша Бата Будаев нэгэдэхи хуурида гараба.

Энэл шэглэлээр 26-һаа дээшэ наһатай хабаадагшад дунда Дүтэлүүрэй Батар Жалсанов диилэжэ гараа. Түрэл буряад хэлээ һайнаар мэдэжэ, нютаг хэлэн дээрээ шадмар бэрхээр хөөрөжэ, шагнагшадые хүхёожэ, манай хүбүүд бусад дунда эрхимүүдынь байһанаа гэршэлбэ.

Буряад хэлээ, үндэн соёлоо хүгжөөхын талаар хэмжээ ябуулганууд хүүлэй жэлнүүдтэ уластамнай үргэнөөр ябуулагдана. Түрэл хэлээ мэдэжэ, хөөрэлдэжэ, элинсэг хулинсгайнгаа ёһо заншал мэдэжэ, сахижа ябаха гэжэ хүн зон оролдодог болонхой.

Соёлма Бальжурова,
манай корр.

СОЦИАЛЬНА ХАМГААЛГА

Сагай эрилтээр хүгжэлтэ

Үнгэрһэн долоон хоногой шухала хэмжээнүүдэй нэгэниинь аймагай Соёлой байшан соо үнгэрһэн «Горный воздух» пансионатай баяр ёһололой зүблөөн болоно. Энэ үдэр концессийн хэлсээ баталха проект бэелүүлгын дүнгүүд хэлсэгдэжэ, пансионатай нээгдэһээр 25 жэлэй ойн баяр тэмдэглэгдэһэн байна.

Захаaminaй аймагта амжалтатайгаар ажалаа ябуулдаг социальна хамгаалгын халбарийн эмхинүүдэй нэгэниинь болодог пансионатай ажалшадые, хүтэлбэрилэгшэдые амаршалхаяа олон айлшад суглараа. Буряад Уласай социальна талаар хүн зоние хамгаалгын яаманай сайд Т.А. Быкова түрүүтэй мэргэжэлтэдынь ерэбэ, үшөө тиихэдэ Арадай Хуралай хунгамалнууд В.В. Аюшеев, В.Н. Лыгденов, аймагай хүтэлбэрилэгшэд, эмхи зургаануудай түлөөлэгшэд ерэжэ, пансионатай ажалшадые, түрүүшын үдэрһөө пансионат хүтэлбэрилэн ябаһан С.Ц. Норбоевае, мүнөөдэрэй генеральна захирал А.Ж. Норбоевые халуунаар амаршалба.

1992 ондо түрүүшынхией эмхидхэгдэн нээгдэхэдэ «Ветерануудай байра» гэжэ нэрэгтэй, 30 хүниие байлгах аргатай эмхиһэн. Тэрэ сагһаа хойшо олоншье, хонирхолтойшье хубилалганууд боложо, мүнөөдэрэй байдлаар болбосон түхэлтэй, сагай эрилтэдэ харюусаха байдалтай эмхи болоод байна. Ямаршье сагта энэ байрамнай үндэр наһатай, гансаардаһан гү, али хүндэ байдалда ороһон наһатай зоние байлгажа, хаража, дулаан үгөөр, дулаан хандасаараа дэмжэжэ байдаг юм.

Мүнөө сагта «Горный воздух» пансионатта 140 наһатай зон, эрэмдэг бэетэй хүнүүд ажаһуудаг. Пансионат хоёрдохибайрын байшан нээжэ, уужам һаруул, дулаан таһалгануудта ажаһуугшадаа байлгах аргатай болоо. Наһатай болоһон зоной бэсын элүүрые сахихын тула, байра байдальень аятай тааралдуу болгохын тула ехэл ажал ябуулагдажа байдаг юм. Шэнэ оньһон түхээрлэгэнүүд нэбтэрүүлэгдэнэ, байрануудта шэнэлэлгын, барилгын хүдэлмэри хэгдэжэл байна.

Иигэжэ сагай эрилтэдэ харюусан хүгжэн байхадаа, 2016 ондо хубийн ба гүрэнэй хабаадалгатайгаар концессийн түсэл бэелүүлхэ хэлсээ баталһан юм. Үнгэрһэн жэлэй хугасаа соо Титовай гудамжаар байшанда хэльбэн шэнэдхэлгын ажал хэгдэбэ. Заһабарилгын хүдэлмэридэ өөрын мүнгэн гаргашалагдахын хажуугаар, Буряад Уласай бага болон дунда олзын хэрэг эрхилэгшэдэй жасаһаа 3 миллион түхэриг урьһалан абажа хэрэглэбэ.

Шэнэ хэрэг эрхилэн ябуулхадань Буряад Уласай Засагай газарай болон социальна талаар хүн зоние хамгаалгын яаманай талаһаа туһаламжа хүргэгдэһэн байна. Мүнөөдэр «Хадын агаар» гэжэ хизаарлагдаһан харюусалгатай бүлгэм үри шэрэ үгыгөөр, заагагүй түлбэринүүдээ болзор соонь оруулжа, журам сахин, урагшатайгаар ажалаа ябуулан байдаг.

**Соёлма Бальжурова,
манай көрр.**

ЗАНШАЛ

Хаан Сагаан Ташааша

Үргэн ехэ Санагын урда талааа бүхы Санагын голыс Далахай хүрэгэр хаагаад нуудаг Ташаашын дабаан урда сагнаа суутай юм.

Урда сагта аяга баридаг үбгэд Ташаашын дабаанда хандахадаа, Хаан Сагаан Ташааша гэжэ алдарлаад, дээжээс үргэдэг байһан гэшэ.

Хаан Сагаан Ташаашын бариса Санага орохо замай ехэ үүдэн болоно. Нютаг нугаһаан аян замда гарахадаа, хүн бүхэн Хаан Сагаан Ташаашадаа – Ташаашынгаа дабаанда алба тогтожо, мүргэдэг нангин заншалтай юм. Эртэ урда сагнаа хойшо эрэшүүл албан сэрэгтээ мордоходоо, Санагынгаа Табан уулын эзэдтэ хандажа, Баян Сагаан Баатар Хаан ууладаа мүргөөд, ханаагаа заһаад, сэдхэлээ тэниилгээд, мордодог бэлэй. Мүн холо ойгуур ябаад ерэнэн нютагай зон болон айлшалжа ерэнэн хүн бүгэдэн нютагай эзэд сахюусад угтажа абыт даа гэжэ мүргэдэг.

Дабаандаа буужа, зуруул тамхия, сагаан эдээнэйнгээ дээ-

жэ, зэд мүнгэ үргэжэ, зурамаа, моринойнгоо дэлһэнһээ уяжа мүргэхэдөө, харгы замдаа урдаа сагаан, хойноо бараан ябахымнай, элүүр мэндэ нютагтаа бусажа ерэхымнай дүрбэн зүг, найман хизаарһаамнай орхилтогүй хаража, дээрэнһэмнай хахижа байгыт даа гэжэ зальбардаг.

Ташаашын бариса тухай Шадараев Радна нагаса намда иигэжэ хөөрөжэ үгөө һэн:

- Энэ үргэл мүргэлэй газар ехэ удха шанартай юм. Сагай ерэхэдэ, уулын эзэд сугларжа, Ташаашада ерэжэ буугаад, ехэ найр наада хэжэ сэнгэдэг.

Манай нютагай ехэ мүргэлтэй Ганса Хушын эзэн энэ буудалда ерэхэдээ, баруун мүр дээрээ һаглагар хушатаяа ерэдэг. Уула, обоонуудай эзэд энэ хушыень гараараа барижа хүдэлгөөд, ехээр баярладаг.

Гушаад оной шэрүүн сагта Санагын дасанай олон ехэ эрдэм мэдэсэтэй ламанарыс доошон ябуулжа, түрмэдэ нуулгажа, хашалганда абаашаа бэлэй. Ташаашынгаа дабаае гарахадаа, ехэ ха-

туу шанга тарнинуудыс уншажа:

- Санагын дасанай бүхы хү-зэгшэд-жиндагууд амгалан тайбан, элүүр энхэ, золтой жаргалтай ажаһууг даа! – гэжэ мүргөөд, малгайнуудаа гэдэргэнь эрьюулжэ үмдөөд, саашаа сагдаанарта туулгаад, зоболонто харгыгаа хороодог байгаа. Ламанар малгайнуудаа юундэ гэдэргэнь үмдөөб гэхэдэ:

- Эдэнэр хэды ехэ уйдхар га-шуудалда дарагдаад ябаашье һаа, гэдэргээ амиды мэндэ Санагынгаа дасанда ерэжэ, Бурхан багшын хургаалыс хүзэгшэдтэ дамжуулжа байхабди гэжэ этигээд ябаа, – гэжэ үбгэд хөөрөлдэжэ һуугшад һэн.

Мүнөө сагта Хаан Сагаан Ташаашын дабаанда хүндэтэ айлшадые эдэбхитэй нютагай сомоной захиргаан сагаан эдээнэй дээжээр, хадагаар амаршалжа угтадаг заншалтай.

Хаан Сагаан Ташаашын дабаае дабахадаа, аян замдамнай, сэдхэл соомнай бүхы һайхан мэдэрэл ерэхэл даа!

**Владимир БАЛУЕВАЙ хөөрөөс
Сэнгэ РИНЧИНОВ найруулба.**

ХАРИДА ЯБААШАДТА

Харин элдэб газараар
Хуби заяагаа бэдэрнэт,
Хүнхөө дугахагүй ханаатай,
Хамаг хүсөө элсүүлнэт.

Хэлэ амашье мэдэхгүй,
Хүндэ ажалда хүдэлнэт,
Холын халуун орондо
Хаба шадалаа гарганат.

Аза талаантай үнгэрхэн
Айдар наһаяа хананат,
Үлзы хайхан гуламтаяа,
Уйдан байжа, дурданат.

Зорихон хэрэгээ дүүргэжэ,
Заатагүй нютагаа бусаарайт,
Түрэл тоонтынгоо гуламтада,
Түбхинэн, жарган нуугаарайт.

* * *

Холын газарта ябаһанаа,
Хүрэжэ нютагаа ерэхэш,
Хадата түрэл Захаминаа
Хаража, досоогоо ханахаш.

Аяар холоһоо эрьежэ,
Абынгаа тоонто харахаш,
Аятай хайхан гуламтадаа
Анда нүхэдөө золгохаш.

Үлгы нютагаа бусажа,
Үнгэрхэн сагаа ханахаш,
Эльгэ зүрхөө уяруулжа,
Эдирхэн наһаяа шаналхаш.

НҮХЭРТӨӨ

Залуухан эдир наһандаа
Золгон ушархан нүхэрөө,
Эрдэни мэтээр гамнан,
Энэ наһандаа ябагшаб.

Наһаяа эдлэжэ нуухада,
Наратай байхагүй ходо,
Хура мүндэрэй хаһа
Хүрэжэ ерэхэ гэнтэ...

Эгээл нимэ сагта

Этигэн ябагшаб амрагтаа,
Хажуудамни дэмжэн байдаг
Ханилхан хайхан гансадаа.

Он жэлнүүд урилдана,
Уршалаа манда үлөөнэ,
Саһан харгыдамнай бударна,
Сайжа үһэмнай эхилнэ.

Хэдышье наһатай больш даа,
Харин миниингээ сэдхэлдэ
Хэһээшье үнэтэй байналши,
Хайрата ганса нүхэрни.

Хүн болон түрэжэ,
Хубиингаа жаргал эдлэжэ,
Золтой, жаргалтай ябахатаа,
Зальбаран байнаб бурхадтаа.

Наһанай һүүдэртэ, хэзээшьеб даа,
Нэгэтэ ошохо болохолди,
Хэтын жаргалай байдаг хаа,
Хоюулаа сугтаа мордохолди.

Сэсэгма ГАРМАЕВА

ҮБҺЭШЭД

Шэнгэн дуутай хажуураар
Шиираг шанга үбһэшэд
Шадамар бэрхээр далайжа,
Шииг, шииг сабшанад.

Долоон бэрхэ хажууршадай
Далайсань нэгэ жэгдэхэн,
Долоон зурагар мүнүүдые
Добо дээгүүр гарганат.

Үглөөнэй улаан наранда
Угаа гоёор һубарилдан,
Утахан сэхэ мүнүүдые
Угалза мэтээр гарганат.

Пүни унаһан үдхэн шүүдэр
Полонго татана хажуурай эршэндэ,
Пэбхэгэр зөөлэн хүсы ногоон
Пэбигдээд хажуурга эбхэрэн унана.

Борис ГАРМАЕВ

НИКОЛАЙ ШАБАЕВ

УЛЬГЭР ШЭНГИ ҮНГЭР ҺЭН ХА ҺА

(баримтата туужа)

(Үргэлжэл).

(Эхинийн урдаху дугаарта).

Буусаяа унагаагаад, Сагаан-Морин голоо зайжа сабшахаш. Юуб гэхэдэ, шииг болобол, үер эрье шадархи ногоо хабтайса эльбээд, тэрэнх ехэнхи ушарта хаягдадаг.

Байд гээд морин хажуураа ябуулжа захалдаг хэмди.

Нэгэ жэл Ута-Жалгын бригадада оройдоол хоёр ехэшүүлтэй үхибүүд суглараа бэлэйбди.

Ринчин-Доржо бригадир, Гармажаб Доржиев морин хажуураар сабшаха, хургуулиин наһанай Бадма-Цырен Жигжитов бидэ хоёр, маанарһаа халта дээгүүр классайхид Санжай Дугаров, Витя Данзанов – иигээд лэ 100 гектар талмайтай газар абажа гарагдаа бэлэй...

Морин хажуураа ябуулха сагнай ерэжэ, хоёр ехэшүүл тэрэнээ тойрожо тухашарнад. Морид дошхон, маанарта, холошог хараад байхаһаа бэшэ, юу хэн даалгаба гээшэб.

Хоёр нүхэднай ехэл яаралгүй, моридоо сошоонгүй хүллэжэ байнад.

Морид хөюулан шүдэрлөөтэйнүүд.

- Энээнээ голдоо хүллөөд, шүдэрьень абахабди, энэш бараг номгон, ябажа байһан морин ха юм, – гэжэ Ринчин-Доржын хэлэхэдэ, Гармажаб:

- Тиихэ, тиихэ, хоёр шүдэртэй морид яагаад ябаха юм. Энэ Хандаан-Борые першаадхада (присяжка) углаад, үрөөлдөөд, ши хүтэлхэш, – гэбэ.

Эдээнэйнгээ моридһоо айжа

байһые бидэшье ойлгоод байнабди. Хоёрнай носолдоһоор, моридоо хүллэжэ дүүргэбэд хэбэртэй. Морид хэр-мэр, халтал юумын абья гарахада, Хандаан-Боро «атагад» гээд абана. Гармажаб хуридаа боожоёо баряад хууба, Ринчин-Доржо Хандаан-Борынгоо гурьбалынь үрөөлдэнь оруулаад, хазаарайнь ута жолооо холошогһоо баряа, хараад байна. Гармажабай уралаараа шомшороод, боожоёо халта хүдэлгэмсөөр, үрөөлтэй Хандаан-Боро собхороод, урагшаа гүйхэ ханаатай жүдхэшэбэ. Ринчин-Доржо нэгэ шулуунһаа бүдэрөөд, газар тэбэрээд унашаба. Голдо байһан моринийнь дүүлижэ байһан бороёо халта барид гээд, даншыёо хаа ехээр собхорхо, дэбхэрхэдэнь өөрөөшье үргөө юм бэээ, мүн лэ урагшаа даб гэбэ. Хандаан-Бородо энэл хэрэгтэй байгаа, хоёр морид хажуураа шэрээд лэ зүүн тээшээ хиирэһэн мэтэ гүйлдэшэбэд...

Хуштын бууса ургамал шулуу, адхаараа нюотаг соогоо суутай бэлэй, холошыёо ошонгүй хажуурай шэрэм сахаригууд бута хүрөөд, нэгэ эрьехэдэнь дээрэнь хууһан Гармажаб дээшээ ниидээд буухадаа, хүжээрээ шулуун дээрэ буушаһан, тэндээ ёоложо хэбтэшэбэ. Ринчин-Доржо унаһан газартаа, тархияа үргөөд, хойноһоонь хараад хэбтэнэ.

Маанадта энэнь, юундэшьеб, энеэдэтэйл байһан юм бэээ, тэндэ энеэлдэжэ байһаар, бригадирай нүдэндэ торобо хабди...

Гүйлдэһэн хоёр моридшыёо

шэрэм косилкаа адха соогуур буталжа дүүргээд, тэрэнх газарта шаагдажа, валёгуудаа таһа жүдхөөд, ошожо унабад. Нэгэниинь үшөө үрөөлтэй, хоёр ехэшүүлнай, нэгэниинь дохолһоор, гүйлдэжэ ошожо, косилкаһаань халгаагаад, нэгэ нэгээр хүтэлжэ гаргабад.

- Эдэ бузарнуудшни энеэлдэжэ байгаа. Хүнэй үхэхөө байхада хараад, юундэ энеэлдэбта?! – гэжэ бригадир маанартаа ганирба.

- Үгы, ши, юундэ арюун таллада унаһан хүмши, жолоогоо богонёор барихаа яагаабши? – гэжэ Гармажабай асуухада, Ринчин-Доржонь:

- Хари, бүдэржэ унашоолби, унаагүй хаа барихал байгаа, – гэбэ. Маанарай энеэлдэхэ газар эндэл байһан байгаа, арай эртүүр энеэлдээ зон байнабди, теэд мүнөөл энеэлдээ хаа, дүүрээ гэжэ ойлгосотой.

Косилкада мори оруулха гээшэ ехэл гэнэтэй юм даа, хургамал хайн морин шэнэ мориёо баридаг, теэд тиимэ морин хомор байха. Олохон лэ тиимэ ушарнууд эндэ тэндэ болоһон байдаг, косилкаа шэрээд гүйлдэһэн моридыёо олоудаа харагдаа даа, бүри урдандаа, Зэмхэдэ, аюулшыёо болоһон гэлсэдэг.

Иимэрхүү ушаралда хабаатай нэгэ ушар ханаандамни ябадаг. Хэдышыёо ондо гээшэ хэм, 1961 гү, али 1962 гээшэ ха, мартагдаад байна, наһаараа колхозой мал, адуунда ябаһан Хандаан абгай хүршэмни (Хандажап Цыренов) баһал

(Үргэлжэлын 6-7-дохи нюурнуудта).

(Үргэлжэл).

косилкатай моридоо алдажа, унахадаа урагшаа унажа, шэрэм косилка дээгүүрнь гарашан юм. Эбэрээд, гэртээ хэбтэхэднэ, би орон гаран ябадаг байгааб. Нэгтэ ороод хуухадамни, нютагаймнай фельдшер Валентина Чимитова үбшэнтэнөө эрьежэ ерэхэдээ, нэгэ сагаан шарайтай, энеэб гэхэн хөөрүү хүнээр суг ерээ. Тэрэ хүн намайе анхаржа, буряадаар хэлэхэдэмни һонирхожо, ехэл хөөрэлдөө һэн хабди гээд һанагшаб. Хожомыншые танил бологдоо һэн даа. Тэрэ айлшамнай нютагаймнай хурьгэн боложо ябаһан поэт Дондок Улзытуев байһан байгаа.

Тиигэжэ, үшөө «буруугайнгаа бэлшээрэдэ» байхадаа, ехэшүүлэй нэгэнтэй танилсаа бэлэйб.

Гармажаб Доржиев маанар мэтын багашуулда ехэ һайнаар хандаха, ходол шог гаргажа, маанараа хүхежэ ябаха, али нэгэ зэмэдэ унахадамнай, үргэлжэ «адвокатнай» боложо байдаг бэлэй.

Үсөөн зон болоходоо, гар хажуураар ехэшые юумэ ялтахамнай тааруухан боложо, морин косилкаараа, урдандаа ото гар хажуураар сабшагдадаг газарнуудыемнай тойрожо, маанараа баярлуулха. Урдандаа морин хажуурта хуугаашад сабшалгаяа үргэлжэ хээд лэ, забһаргань тэрээхэн түмэрөө тойроод, заһабарилаад-баряад, хажуураа хурсадаад, хуурай ажалда балай оролсодоггүй бэлэй. Гармажаб хаагуураа үрдидэг юм агша һэм, сабшашаяал, үшөө үлүү, сабшаад, тармалгын болоходо, маанартайгаа бухалнуудые табилсаад, хүрисэ сомоод ябагша һэн. Агнаха. Ехэнхи ушарта олзотой

ерэхэ, үргэлжэ шүлэтгээл байдаг һэмди.

Сабшаһанай удаа хэдэн хонг соо газар хатаад, ногооной богонихон узуур сөөр мэтэ хатуу болошохо. Тэрээн дээгүүр хүл нюсэгөөр ябахын аргагүй. Тээ тэндэ гуталаа хатаагаад, тэрээндээ ошоходоо арай ёохон ябахыешни Гармажаб харажархёод:

- Аалыар, аалыар, хүлэйнгөө нюдые тэһэ гэшхэбэш, – гэхэ. Үгытэй айлай хүбүүн, өөрөө хүшэр сагта эрэ болоһон, нэгтэшые бээ найжалжа үзөөгүй, багадаа мал дээрэ эрэ болоһон, үглөөнэй һаамда үнеэдыень туужа, дүтэлүүлжэ ябахадаа, илангаяа эртын хюруу дээрэ, хүлэйнгөө даарахада үхэрэй мэнэ-мэнэ гаргаһан нойтон дээрэ гүйжэ ошоод, хүлнүүдэ дулаасуулжа зогсохо, гүүртын мал олон хадаа наранай гаража шаратар дулаасаха аргаяа оложо ядахагүй гарасалдаха, тэрэ үедэ юумэн ехэл хомор байһан, гуталтайшые һаа тэрэнь ганса, гамнаха хэрэгтэй гэжэ һайн мэдэдэг байгаа. Багадаа, бэлэдхэлэй, нэгэдэхи ангиуудта хурахадаа (1957-58 онууд) сээнтэр соо нагадцындаа байхаб, гэртэхин Сарамтадаа мал дээрээ, хажуудамнай дүтэ Гармажабайхи хууха. Цырен-Доржо бидэ хоёр үргэлжэ орожо гаража гүйдэхэш, хүрэнгэ уудаг байһан байхабди, хоймортоо орон дээрээ харанхы эжынь хууха. Нэгтэ ороһоннай тэрэ хууридаа эжынь байгаагүй. Харадаггүй хүн хайшаа ябадаг юм гэжэ гайхаһан бидэ «Дулматнай хайшаа ошооб?» – гэжэ асууһанаа һайн һанаад, ямар харюу абаһанаа һанадаггүйб...

Гармажабнай тармалгада гарахадаа самсагүй, хүл

нюсэгөөр, шуран хурданаар ябаад, бухалнуудые табидаг бэлэй, хараад атаархахаш. Агнахашые ошоходоо хүл нюсэгөөр гарашадаг һэн.

- Юунэйхиие, мүнгэнэй зоболон, гүрэнэй гутал һалгаажа ябаха юм, эжы баабайн «оёжо» үгэхэн «гуталай» байһаар байтар, – гээд хүхидэг байгаа.

Августын 27-28-наар хургуулидаа ошохо болзордүтэлжэ, отогһоон хургуулиинхид буудаг бэлэйбди. Тэрэ болотор сабшалгаяа гарһаа гаргаад, үбһээ дүүргээшыегүй һаа, нэгэ-хоёр хашанай тармалга үлөөгөөд ошодог зон, тэрэ жэл үсөөдэжэ, Шойжолой гэрнүүдые тойроод, уһанай баруун тээ Сержанай нугын хоёр хашанай сабшалга унагаангүй ябагдаха баатай бологдоо һэн.

Тиихэдэ отогтоо оройдоол хоёр хүнэй үлэшэхэдэ, малда байһан минии баабай, гэртээ байһан Гарма таабай хоёр ошожо, хамһалсажа дүүргэхэн юумэд ха.

- Ута-Жалгын «доходяга» бригада ошоһонни, – гэжэ Гарма таабай гаралгандаа хэлээд, тэрэ гэхээр нютаг соогоо Ута-Жалгынхидые «доходяга» бригада гэлсэдэг болоһон юм.

Бригадымнай бүридэл байд гээд лэ хубилжа байдаг һэн. Нэгэ гарахадаа, бригадирнай Лубсан Цыренович Доржонов, косилкаар Трофим Дареевич Шагдуров, тиигээд мүн лэ хургуулиин наһанай (аха классуудта ороод ябагдаа) минии үетэн Бадма-Цырен Рампилов, дүүнэрынь – Бато-Очир, Света, Лубсан Доржоной басагад, минии үеын Сэсэг, эгэшэнэрынь – Галя, Вера гээд лэ мүн шэнэ бригада болобобди. Мүн лэ баабай ябалсаа. Одоол хүхюу, хөөрүү шогууша зон суглараа һэн даа, хэдэн

жэл энэ бүридэлээрөө ябагдаа бэлэй. Урдань зундаа ехэ дулаан хэн, буусаяа хүрилөөд, бороо хурагүй үедэ газгаа, хоёр хүрин хоорондо унтаринуудаа түхээрээд, залуушуул барандаа тэндээ хоногшо бэлэйбди...

Халташье бороо үзэнгүй хүрилэгдэн үбхэнэй хангал, хаб-харанхы хүни, оройдошни одо мүшэд, тэрэ зүүгээр урдаһан Сагаан-Морин голлой олон тоото борьёлгонһоо ниллэн нэгэ жэгдэхэн шарьяан, тэрээн соогуур Хуштын бишыхан, яаралтай горхоной дуу буляалдажа хабшуулдаһан шолшононон... Отог сооһоо үбгэдэй ханяаха, гүбэр-шэбэр хөөрэлдөөн таһалдан һагад дуулдаха. Хаана холоһоо, аяр Хужарай үбхэшэдэй, нохойн хусаха дуулдана. Тээ тэндэ шүдэрлөөтэй эдээлжэ ябаһан морид турьяна... Одоо үльгэр гээшэ энэл бэшэ гү?..

Ута-Жалгын сабшалан ябадал ехэгэй, үглөөгүүр нэгэ сартаа тэргэ хүллөөд, зарим зомнай моридтоо мордоод, бэшэ заримамнай үдэрэйнгөө хоол тэргэдэ тээжэ һуугаад, үдэшэ болотор ерэхгүйгөөр отогһоо гаража ошохош.

Үглөөнэй үрдэнэ шүүдэр хатаса сабшаад, голлой эрьедэ түбхинэжэ сайлаад, уһанда орожо һайн амараад, тармалгадаа гарахаш. Нэгэ оросо бухалнуудаа табяад, үдэшин үрдэнэндэ хүриэ сомохоёо хэдэн хүн илгараад, бэшэмнай бухалнуудаа бүрэнхы болотор табиха, һайн лэ бүрхэн хойно дуу-шуу табихаар, тэрэл тэргэдэ һуужа, отогтоо ошохош, газгаага ехээр гал түлээд үдэшингөө хоол бусалгажа, үбгэдэй үргэ шагнажа, галай дэргэдэ һуудаг бэлэйбди.

Лубсан Цыренович Доржо-

нов маанартаа мээхэй, бидэнь ажалдаа бэрхэнүүд, ябаһан газартаа маанараа магтажа, олон зон соо хии мориёмнай үргэжэ ябадаг үбгэн бэлэй. Нютагаймни тэрэ болон тиимэрхүүл үбгэдэй хүзүүн дээрэл тэрэ үеын колхоз аймаг айлдаа алдар нэрээ нэрлүүлжэ байдаг һэмнэй даа.

Лубсан Цыренович колхозой бүхы гүүргэнүүд дээрэхи барилгада ябалсаагүй юм гү? Хүниие шоглохо, гасаалхадаа Трофим Дареевич энэ хоёрнай тусгаар «эрдэмтэй» хоёр юм хэн. Модотолхо, барилга хэхэ гэхэ мэтын болон бусадшье ажалда яһала хоюулан хамта ябаһан байдаг. Тиэхэдэ нэгэл аргаар нэгэнэ гасаалһан байха.

Тэдэ хоёрой хөөрэлдөөнһөө олон ушарнуудай нэгыень дурдахам. Хаанашье юм, нэгэ гүүргэдэ шэнэ барилга хэжэ байхадаа (тэндэ байраар байгаад) байд гээд, ээлжээгээр, сээнтэр хүнэнэ-хүшэдөө ошохо.

Лубсан үбгэн хаанаһаа нэгэ эхэнэр туфли олоһон юм, Трофим Дареевичэй үдэшэлэн түхээрээд, гэр тээшээ ошолгондо, ашамаг соонь тэрэ туфлиэ хэжэрхидэг юм ха. Гэртээ ороод, ашамаг соохи юумээ гаргахандаа, тэрэ туфлиэ гаргаад, гэртээ юуншье гэжэ хөөрэнэн юм, тархидань үһөөгөө абаха тухайл бодол ороо бэд даа.

Тиигээд лэ, ээлжээндэ, Лубсан Цыреновичэй гэртээ ошоходо, загнуу соогоо угаадаһа хүргөөд, мүн лэ ашамаг соонь хэжэ үгөөд табиха ха.

Санжад эзы ашамаг соохи юу-хээнэ гаргажа байтараа тэрэ хүрэнэн угаадаһа гаргаад:

-Энэш юун юм? – гэжэ асууба. Юунэй болоһые ябууд ойлгоһон Лубсан үбгэн гэнэдэнэнэ мэдүүлэнгүй:

- Аа, тэрэ эдээнэй үлэгдэл нохойдоо хүргэжэ асараа һэм даа, – гэхэн юм ха.

Ганса тэдэ хоёройнгоо хөөрэлдэхэдэ, эльгээ эгшэтэрээ энээлдэжэ сададаг бэлэйбди.

Пообо-Жундыһаа дээшэ Ута-Жалгын бууса хүрэтэр сабшалга, тармалгаяа абаад, Ута-Жалгынгаа үбэлжөөндэ нүүжэ ошодог һэмди.

Нэгтэ нүүжэ ошоод, үглөөдэрын Хуштынгаа гэр соохи хабтагайнууды сар тэргээр тээжэ ерэхыемни намда даалгабад. Галя мориндо мордожо, сээнтэр ошохо, хүнэнэ-хүшээ суглуулаад, үдэшэлэн бусахаар намтай гаралсаба. Хушта хүрөөд, доошолһон харгыдаа орожо ябаал бэлэй, би гэрэй үүдэндэ тэргээ залаад, хабтагайнуудаа зөөжэ, тээжэ эхилбэб. Наран шаража эхилээд, һоно батаганаан сарайм хажуугаар хүүенэ.

Тиһээр байтараа дороһоо ерэнэн харгы руу, юундэшьеб, харан гэхэм, нэгэ моритой хүн урда түглэ гараад, мориной бии шадалаар оодоргожо ябаба.

«Нэгэл шухала юумэн болоо байна, ямар яаралтай хэн гээшэнэ бэ? – гэжэ бодоһоор хүлээжэ байтараа... мориёо та ни жархибаб.

Нөөхи сээнтэр ошоһон Галимни ингэжэ, мориной тухаар ерэжэ ябаба...

Толгойдомни яажа зүбшийдхэбэри сахилгаан түргэн ороһон юм һэм, юунэй болоһые ойлгон сасуу, гүйдэлөөрөө ошоод, далай хашаагай үүдэ хаажа үрдибэб. Мориншье гүйдэлөөрөө ерэжэ, үүдэндэ тулаад зогсоһоно, би жолооһоонь барижа абабаб. Эмээлэйн хойто улам

(Үргэлжэлынь 8-даху ноурта).

(Үргэлжэл).

тайлдашанхай, буруу таладаа ханжана, хаял мэдээ ороһон Галя:

- Айхашье гэжэ айбаб. Ябажа ябатараа моримни, юунһээб даа, сошоһон шэнги болоод, өөрөөшье ойлгоогүй байтарни, һөөргөө эрьсэд гүйшөө.

Ямарханшье морин дээрээ һууһан хүнэйнгөө шадал ойлгодог, баһахаа ханаха. Галя морёор ходо ябажа байгаагүй, тэрээхэн мориндоо тамираа таалгаа, тийгээдшье һонорхожо, залхууржа ябаһан морин уламайнгаа гэнтэ табигдашахада сошоод, Галияа баһажа, эрьсэд лэ гүйшөө ха юм.

Эндээ байрлаһан морин халуунда дал соогоо тиирэдэгэ хайн ханажа, тэрэ сэб сэхэ дал руу гүйжэ ерээ ха юм.

Далайн үүдэн арайхан лэ мориной багтаха набтар, хашаагай үүдэндэ зогсоогүй хаа, дал руугаа сэхэ гүйжэ орохо байгаа. Галинь яаха байгаа гэжэ ханахадаа жэхьдэһэм хүрэдэг.

Хоюулан тэндэ уламыень заһажа, шэнээр, хайса татаад, тэрэм дахин мордобо.

- Энээнээ зандараад, шиндэмгэйгээр һуугаад ябыш, дуран соонь бү оро, – гэжэ ухаа зааба хэбэртэйб. Галимнай тэрэ үдэрөө яһала бараг ябаад ерээ хэн даа. Галя ветеринар мэргэжэлтэй, совхозойнгоо үшөө «амидыда» ветаптека даажа байгаа, Мэлэ нютагта хадамда гаража түбхинөөд, ажаһуудаг юм. Вера дүүнь фельдшер, нютагтаа олон жэл, удаань хүршэ Баян-Голой эмнэлгын байшанда ажаллажа гараа, Сэсэг Закаменск хотодо ажаһуудаг байгаа, баһал эртүүр наһа бараа бэлэй.

Нэгэ үе манаар суг үбһэндэ Будажаб Жимбеев, Галина

Будаева, Ханда Шагдулова, Очирма Цыденова, Цырен-Даббаа Жимбеев гээд урда хойно ябаһан байгаа. Нөөхил Ринчин-Доржомнай бригадирнай. Галина Будаева олон үгэ үгы, энээд гээд лэ, ажалдаа бэрхэ, Ханда Шагдулова сухарихагүй ажалша, эрэшүүлэй шогто тон тааруулжа харюусаад лэ ябадагууд бэлэй.

Цырен-Даббаа Жимбеев Очирма Цыденова хоёрнай (минии үеын хоёр) ябан ошон гэрлэжэ, Сагаан-Мориндоо дүтэшэг, Марса гэжэ газарта фермерскэ ажахы эрхилжэ анбун ажаһууһаар, хара баһааа суг эрэ болоһон Цырен-Даббаамни харатайгаар үбшэндэ нэрбэгдэжэ, гээгдэһэн юм...

Будажаб Жимбеев дошхон үрээ моритой, хурын ороходо, тэрээнээ хүтэлжэ, шабар соо абаашажа мордоод, хайшаашье юм, гүйлгэжэ ябаһадаг байгаа. Тэрэнь мордоходо собхороод, байжа үгэдэггүй юм хэн, шабар соо собхорхонь хүндэ ха юм даа. Будажаб үбгэн мүнөө (минии хуряхай болоһон) мүн лэ нютагтаа амар амгалан ажаһууһаар байтараа бурханайнгаа орондо мордоо, Цырен-Даббаа Жимбеевэй нагасань. Нэгэтэ Будажаб нагасань хайшааб даа ошоһон, бидэ Малаасгайн хашаанда гар сабшалга хэбэбди. Тэрэмнай яһала шулуутай, алха, дүшэ үргэлжэ абажа ябахаш, хажууршни мэнэл дабталганда орожо байха.

Хажуурымнай хайса дабтаад үгэдэг хүнүүдэй иишэтиишээ ошоод үгы байбал, өөһэдөө яда-шада тоншожо туршадаг болонхой ябаабди.

Цырен-Даббаагай хажуураа дабтажа хэбтэгэр, нагасынь алхын хахадын хэмхэрээд унашаба. Түмэрэйн панар

тиимэ байһан юм бэээ, гэбэшье һүүлдэнь (сэхшүүл гэмэрхэ дуратай ха юм) нагасын «лекци» шагнаа хэн ха.

Колхозой түрүүшын жоолошодой нэгэн Санжай Найданов мүн лэ Ута-Жалгада ябадаг бэлэй. Маанартай наада эрхилжэ, маанадаа хүхээхэ, хүхюу хүн юм хэн. Хажуур хурсадахада тусгаар бэрхэ хэн. Гар сабшалгадаа мурэйнгөө эхиндэ хажуудань ошоод, хажуураа хурсадуулахая хойно-хойноһоон ээлжэндэ зогсодог хэмди. Энэ хэрэгтэ анхарал лэ хэрэгтэй, тэрэ хайн эрдэмыень бишье халажа абаа хэм, хожомоо хажууршад баран минии хойноһоо ээлжээлдэг болоод хэн.

Нэгэтэ Санжай ахай нэгэ элеэгэй хүбүүе уурхай сооһоонь унагажа баряад асарба. Сухалтай гээшэнь, дальбарааханшье хаа, хүндэ добтолжо байха, баабай сухалтай:

- Амитанай үриие юундэ зобоожо байнат, абаашажа табигты! – гэжэ захирба.

Маанарта һонин ха юм, отогһоо тээ саана газарта гадаһа шаагаад, элеэгэйнгээ хүбүүнэй хүлһөө ооһорлоод, тэрэ гадаһандаа уяабди. Тэрэмнай хэдэн хоног тэндэ байгаа, эхэнь үндэр шэнэһэнэй оройдо һуугаад, үргэлжэ хаража байха. Хүнүүдэй саашалхада юм гү, хүни гү, жэрхи баряад, арһыень хуулаад, асаржа үгэдэг байһан юм. Алтан дэлхэйдэ амитан бүхэнэй үринь хайратай ха юм даа, баряанда байһан тэрээхэн дальбараа, эхынгээ тийгэжэ оролдоогүй хаа, туража үхэнэл бэд даа, теэд бидэ эгээл үхүүлжэ байхагүй хэн бээбди.

(«Сагаан морин» гэжэ номһоо абтаба)

(Үргэлжэлын хожом гараха).

ТҮҮХЭ

Сүүгэлэй дасанай түүхэ домогһоо

АНЯА БАГША

(Үргэлжэл).

(Эхинийн урдахи дугаарнуудта).

Энэ Адагалиг баатарыг ганса Хоршод гэгээн бэдэрээ бэшэ. Рольби Доржо хутагта Адагалигаар хонирхдог, хурагшалдаг байһан юм.

Энэ Баруун-Үндэрэй эзэн Адагалиг баатар гээшэ Будда бурханда шүтэдэг, зондо эбиеэлтэй хайханаар хандадаг байһыень нэгэ иимэ ушар гэршэлнэ. Шандалиинхидайнгаа Тугшанайнгаашье дасанда мүргэдэггүй байхада, Хөлгоһоо ерэнэн Хонжоной хоёр хүбүүд, «Ехэ Юм» сахюусанда шүтэдэг, Тугшан дасандаа үргэдэг мүргэдэг байһанайхиё али бүхы байдалынь Шандали ерэнээр, өөдөө байгаа Хожомоо нютаг зоной нютагаараа Баруун-Үндэрэй үбэртэ бунхан барижа, Адагалиг баатарыг 33 нүхэд баатарнуудтайнь шүтэдэг болоһонһоонь хойшо, энэ нютагта ехэнүүд ламанар ба ноёд мүнөөни мүнөө хүрэтэр мүндэлһэн түүхэтэй.

Аняа багша хэды жэл урда ороноор ябаһан юм, мэдэгдэхгүй байна. Жүдэй эрдэм шудалжа, тунраатай болоод бусаһан ха. Тунраа тухай элдэб янзын тайлбары үгтэдэг, тоогоо хүсэһэн олон шэдитэй тарнишы гэхэ, түрэлөө олоогүй, шэдитэй хүнэй хүнэһэншы гэлсэхэ, юуншы хадаа хаалтатай, ехэ хүсэн-энерги байна гэе. Газаа дүрсэһөөнь харахада, ямар бэ даа амитанай эбэр юм.

Носорогой, янгар ямаанай, буха гүрөөһэнэй гэхэхэ эхилээд, элдэб янзын эбэр нэр-

лэхэ. Тунраагайнгаа нюуса тарниень шудалһан, аяын даажа, абажа ябаха шадал хэрэгтэй байгаа. Энэ хүсэтэй зэбсэгээ зүбөөр эдлэхэ гээшэ тон шухала. Зорюулга тарниень уншаад, үзүүрээрнь дайсан тээшэ харуулаад, хэды дахяад зангахадань, тэрэн ами табигшадаг байһан ха. Аняа багша тухай нютагайнгаа үбгэдэй аман үгэһөө ойлгоходо, тунраагаараа жадхашадые, хара хэлэнэй хараалшадые, элдэб муухай эльбэшэдые дарадаг байһан гээд хэлсэдэг һэн. Иимэ аймшагтай хэрэг бүтээхэ гээшэ бэлэн бэшэ. Эдэ эльбэшэд, жадхашадынь халаашы һаа, һайн түрэлдэ түрэдэггүй, элдэб янзын хии альбан онгон боложо үхөөд, үһөөгөө һөөргэдэн нэхэдэг байгаа. Тиимэһээ гэртээ гэмэржэ үлэхэ гэргэгүй, үншэржэ үлэхэ хүүгэдгүй, гозон толгой ганса бэе ламын хэхэ хэрэг гэбэшье, Аняатанай хожомой байдал адаглахада, бүһэтэниинь тогтосогүй гэжэ һанахаар баримта байха юм. Аняа багшын дүтын түрэлэй болохо Санжимитабхайтай, Аняа багшын шаби ябаһан Санжаа-Доржо ламбагайтай һайса хөөрэлдэхэмби. Тиихэдэ багшань тагаалал болоһоор, гушаад жэл болоһон. Эдэ үбгэдни Аняа багшыё амиды мэндэдэнь үзэһэн, уулзаһан, Санжаа-Доржо ахай шабинь ябаһан ушарһаа, эли һонороор хөөрэлдэгшэ бэлэй. Тэрэниинь мүнөө һанажа бэшэхэдэ иимэшүү:

- Онониё дээгүүрхи Бэрсын хамниган дасанда жад-

хашад олошороо гэлсэдэг болобо ха. Бэрсын дасанай шэрээгээр Агаһаа хэды буряад ламанар эльгээгдэһэн аад, тэдэнь һубаряад үхэшэдэг байба. Хамниган ламанар бидэ өөһэдөө дасандаа шэрээтэлхэ һэмди гэхэн зорилго гол шалтагааниинь байгаа. Энэ эрмэлзэлынь хангахаашы яадаг байһан юм ааб даа. Баһал тэрэ үсынхээрээ хамнигадаа доро дараха хүсэл байгаа бээ. Паяшаг лэ болотор хамниган буряад хоёр алалсажа, хюдалсажа амаргүй тэмсэлтэй байһан ха юм. Агын дасанай ехэшүүл ламанар, мүн Агын ноёд һайд энэ муухай юумэнэй ехээр һүжэрөөгүйдэнь даража һүнөөхэ гэлсээд, Тугшан дасанай шэрээтэ байһан Аняа багшыё Барсын дасанай шэрээгээр эльгээһэн ха. Ононоо үгсэжэ ошоходоо, зуурань Хээрэ-Хүтэл гэдэг дошхон сабдагтай, хатуу газарта дабаае өөдэ үгсэжэ ябатараа, гэнтэ Аняа багшань ехэ сошордуугаар боожоноо ооглобо:

- Байгыш! Тоггыш! Эндэһээ уригышаа нэгэшы бэ алха! – гээд гэдэргээ эрьелдэхэ гэхэдээ, хабшал газарта зогсоһон, яахашы аргагүй байшаба. Боожонтоёо, хубарагтаяа, Аняа багшатаа гурбуулаа шармайжа, тэргынгээ ара талы дээрэ үргэжэ, тэргээ арай шамай хүндэлдюулбэ ха. Тиигэхээр һөөргөө эрьээлдэхэдээ:

- Ай, Бурхан, арай шамай гаралсабади! Төөри ехэ!, – гэхэн гэлэй. Пөөргөө эрьэжэ, ондоо дабаагаар дабажа, үнөөхил (Үргэлжэлынь 10-11-дэхи ноурнуудта).

Сүүгэлэй дасанай түүхэ домогһоо

АНЯА БАГША

(Үргэлжэл).

Хээрэ-Хүтэлэйнгөө дабаанда нүгөө тээһэн ерээд, Аняа багшань номоо гаргажа, зурхай зураба, шоо хаяба. Үсэгэлдэр зогсогшо газартаа ошожо, харгы дээрэ ошороороо тохойм тухай тэбхэр газар зураад:

- Эндэ ойлгожо малгагты, доронь юумэн байха, бү гэмтээгээрэгты, – гэхээрнь боложо, шоройнь маажаж гаргаһаар байтарын, нэгэ нохойн тархи булаатай байба. Паяхан алаһан янзатай, шуһанинь үшөө хатаагүй шэгээрэ.

- Энэл даа, бэрсинхидэймнай бэлэг.

- Яахамнай? – гээд нүгөө хоёроо харахадань, тэдэн одоо юу гэхэб даа.

- Эзэндээ энэ зандаханаа бусаг даа, – гээд нуури зохёобо. Нохойн тархи эрыюулээд, баруун тээшэн хоншоорооронь табигты гэб ха. Тэрэн анхандаа зүүн тээшээ хараад, Аняа багшыг угтуулаад булаһан байгаа. Тэдэ хоёр нүхэдтөө:

- Тэргынгээ саана ороод, харангүй байгты, – гээд ехэшье удаан бэшэ уншалга хээд дүүргэжэ, – энэниень нягтаар булагты, хүнэй хараад, ойлгохоор бэшэ болгогты, – гэхэн ха.

Энэ мэтээр нохойн тархи эльбэ жадха бүтээхээ хэрэглэдэг ушар энэ ганса бэшэ юм. Энэниень баталан, зохёолшон Л. Намжилоной «Алтан эрхи» гэжэ зохёол соогоо бэшэһы хабсарганаб:

- Нэгэтэ заха холын Захаминай Санага нютагһаа габжа лама Р. Жамьяновта «бэлэг» ербэ. Тэрэн юун бэ гэхэдэ,

олон дабхар торгон бүд соо орёолгоотой нохойн тархи хэн ха. Би түлээ оруулха гээд газашаа гарахадаа, хэрэлсы дээрэ гоё бүд соо орёолгоотой нэгэ монсогорхон юумэнэй хэбтэхыень обёорбоб. Тэрэ монсогорхон юумыг хүлөөрөө гэшхээд үзэбэб – тэрэн сооһоо нарин хоолойгоор шииганаһан абьян дуулдахадань, тэрэндэ дураа гутажа, түргэн холо болоһоноо мүнөөшье элихэнээр ханадагби. Хожомынь ойлгоходонь, Санага нютагай ехэ лама хүн наһа бараад, тэрэ ехэ шадалтай шүдхэр боложо, ганса өөрынгөө түрэл гаралнуудыг бэшэ, харин бүхы нютагайнгаа зондо амар заяа үзүүлхээ болоходонь, тэндэхи ламанар номой хүсөөр тэрэниень нохойн тархи соо хаажашадаа, хүсэд даража шадахагүй шэнги байхадаа, Янгаажан дасанай габжанарта эльгээһэн байгаа гэлсээ хэн.

Бэрсин дасан гээшэмнай нилээд холо юм. Бэлэрын аршаан ошожо ябаханда, харгыһаа жээрхэн Мордой гээд оршодог. Эндэл Бэрсин дасан байһанаа 1920 ондо большевигуудта галдуулаад, дахяад хуралаа хураагүй юм. Буриад ороной бүхы дасангуудай үгы хэгдэһэн түрүүшын дасан энэ гээшэ. Хонон үнжэн ябажа, хүрэхэ газараа хүрэжэ, угтажа байһан бэрсинхидхэ:

- Ямар һонинтой байнабта? – гэхэдэн:

- Маргаачин үдэр ехын гэхы багчмана тагаалал бологоо, – гэхэн һонинтой байба ха. Энээнэй удаа, хэды шэнээн болоод юм бэ, нэгэ хуралай эхиндэ шэрээдэ нуухаа ябата-

раа, гэнгэ залд гээд, зог тудаж, өөрынгөө шабияа дуудаж ерүүлээд, хэлэбэ.

- Энэ нууридамни эритэ зэбсэг байна. Пэлмэ жада бэшэ ёһотой. Ехэдээл хаа, зүүн гээбь даа, бэдэрэлши, – гүүлэһэн шабинь олбогуудыг хэхэжэ, гурбадахи олбогто өөдэн харуулаад зоһон зүү олоод, багшадаа үгэбэ. Бүхы ламанараа наашаагты гэжэ хажуудаа асараад, тэрэ зүүгээ дээрэ үргэжэ:

- Энэ хэнэй зүүн бэ, эзэниень наашаа гараг, – гэхэдэн, абья аниргүй хэншье хүдэлбэгүй. Тиэхэдэн тэрэ зүүнь үнөөхи олбогтоо үзүүрээрнь дошонь хадхаад, нууриг заһажа байхадаа хэлэбэ:

- Энэ зүүнэй эзэн бэдээ хэрэггүй хүн ха юм даа. Гэмээ мэдэрээ хаань, би яаншьегүй орхихо хэм. Мүнөө өөрын жадхы өөртэн энэ дороо бусаажархихадамни, эндэхэ гаража ошохогүй байха, – гэхэдэн:

- Хүлисаата! – гээд, түрүүшээр зогсожо байһан лама унжагад гээд унажа, Аняа багшын хүлөөнь адис абаха зуураа: Хайрлыг надыг хүгшэн буурал эжыемни хайрлыг! – гэжэ уйлаганан гуйжа байба.

- Эй даа! Бурханай хубаг, Богдын шаби гээшэб гэжэ ябаһан аад, алууршан болоһон амитан ха юмши даа, – гээд орхимжо шаби хубсаһынь тайлуулжа, дасанһаа үлдэбэ.

- Иимэ муухай жадхашад энэ ганса бэшэ, хэды хүн үшөө үлөөд байна гэжэ хаража байнаб. Пайн дээрээ энээнһээ халажа, зоной дунда орогты, үгы хаа өөдэлхэгүйт. Энэ дасанда минни байгаа сагта нэ-

гэншье үлэхэгүй гэхэдэнь, үшөө хэды ламанар гараба ха. Ньюса жадхаяа шангаар уншагты гэжэ баалуулаад олоной дуулатар уншажа, жадхань хүсээ алдаһан ха. Үглөөдэрын хоёр гурбан ламанар эртэлжэ бодоод, тэрьедэшэһэн байба. Эдэнэр жадхаһаа халаха дурагүйшүүл байжа, энээнэ бээдэе үлөөжэ шадаба. Хожомынь нурыгын дуулахада Сохондын хүтлөөр дабажа, ара руугаа Сүхын голой эхин Долоонуур ороһон нурагтай байба. Бэрсын дасанда ехэшье удаан болонгүй, Аняа багша Тугшанайнгаа дасан хөөргөө бусаһан нурагтай.

Аняа багшын залуу ябахадань, Намнанай бүтээлшэ ехэ өөгшөөдэг, халуун эбиеэл харуулдаг байһан гэхэ. Сугтаа Алханда хэды дахяад даянда нууһан ха. Иигэжэ егөөзори боложо, түрэнэн нютаг Шандалиингаа, дошхон эзэтэй Адагалинтайнгаа Зүүн-Үндэрэй зүүн тээ даянай байра зохёожо, эндээ удаанаар бүтээлдэ нуудаг байгаа. Сугтаа абажа ябаһан хубараг Санжаа-Доржодоо: «Пүни бодожо бү гүйгөөрэй, эндэ хүдэлэнгүй унта», – гээд лэ бүтээлэйнгээ гэртэ ороод, бүхэли хүнндөө нуудаг байба. Хорюултай юумэн абьяастай гэдэгээр, Санжаа-Доржын зоосохоно һонимууша хорхойнь байлгахаяа болибо. Пүниндөө шагнахадань, багшын шанга шангаар сад-няд гэхэнь дуулдаха гэнэ. Газаагуур юумэн ябаһан шэнги байха. Заянай тэршээ, хабиғануур энэ шабинь нэгэтэ һүни бодожо, даяанай гэрэй сонхоор харахадань, хүхэ торгон дэгэлтэй, яшагүй хүртэй, дошхон нюдэтэй эхэнэр багшын урда нуужа нууба. Гээгын утыс гайхаба. Үзүүрын шэрдэг дээрэ үшөө халта хо-

тироод байба ха. Хаража байтарынь, тэрэн могой болоод, хотиржо, матаржа эхилхэдэнь, соһоһондоо сонходо аһалдаад байһанаа гэдэргээ унашоо һэмби гэхэ. Гэртээ гүйжэ ороод, унтаридаа хэбтэһэнһээ хойшо шэшэржэ эхилээд, ябаһаар халууржа хабжаганажа оробо. Үглөөгүүр багшань орожо ерэмсээрээ:

- Яахаяа болоогүйгөөр байгааби. Иигэхэл һэнши, тоомгүй тоймог! – гэжэ байжа томо заңдан эрхээр толгой түрүүгүй тоборюу-гүбэрюу буулгажархиба. Үхэхээ һанаа һаа үшөө дахяад шагаагаад үзөөрэйлши! – гэхэнһэнь хойшо аг-таг абьяагүйхэнөөр унтадаг болоо бэлэйб, – гээд Санжаа-Доржо ахай энеэжэ байжа хөөрэхэ. Мүн лэ Санжимитаб ахайн хэлэхээр. Аняа багша гэшэ аргагүй шанга тарняар үлээдэг байһан юм гэхэ. Энэ үлээдэг эрдэмынь ламын бэшэ, урда анхан сагта Хонжонгуудай угайнь эди шэди һэн. Тиймэхээ уг дамжадаг байгаа. Нютагай үбгэд боомо (сибирская язва) үлээхэдэнь, нууридаа хаташадаг һэн гээд хэлсэдэг байгаа. Аняа багша энэ тарниаа үезлынгээ хүбүүн Санжа-Цырен ламада үгэһэн ха. Агын дасан дээрэ гайтайханаар тарнидана гэлсүүлһэн юм. Минии наһанай нүхэр Будажабай үхибүүн наһандань һужууртань хабдар гаража мэгдэхэдэнь, энэ ламада абань абаашажа үлээлгэһэн ха. Тэрэ дороо шахуу үбшэниинь бууража, удаһысгүй тэһэржэ, амараа һэнби гэдэг. Мүнөөшье, тэрэнэйнь нуурида үлэ мэдэг һорьбо биигшэ. Энэ ушар 1933-34 оной үеэр, Санжа-Цырен ламхайн тушаалгахын урда хана болоо. Аняа багшын тагаалал Цыбен Жамсарангай

Тугшанай дасанаар ябаханаа халта урид болоо. Эрдэмтэн бэшэхэдэ, Аняев гээд арад зоной хэлсэдэгээр бэшэнэ. Үнэндөө Бадмын Нима гээд, энэ дасангай 12-дохи шэрээтэ юм. Удаань шэрээтээр Намсарайн Лүндэб, зонойнгоо дунда Бүдүүнэй ламхай гээд алдаршаһан 13-дахи шэрээтэ юм. Халтад гэхэл, Бадмын Нима гэхэдэ, Аняа багша гээд, ойлгогдонгүй байжа болохо. Нацов Г.Д. бэшэхэдэ Бадмаев Инагуу гээд, латаар ойлгожо ядаһан хэбэртэй бэшэнэ, Аняа гээшэнь энэл боложо ябаа ёһотой.

Зүүн-Үндэр гэдэг нютагайнгаа дошхон уулын бөө гарбалтай эзэниие бурханай номдо оруулжа, номгоруулаха нютагай зонойшье, мал адууһанайшье амар амгаланниие, амиинь сахигша болгохын зорилготой даяан хэдэн жэлээр хэхэ гэжэ шийдэһэн ха. Тийхэдэнь уһан гээшэ тон шухала байба. Зүүн-Үндэрэй зүүгээр оройдонь ехэ нүхэ малтуулба. Оёортонь хүбхэн дэбдоулбэ. Аняа багшамнай олон лэ сарай мяха бэлдэхэнь хадаа гэжэ, нютагай зариман шоглохо дуратай байбад ха. Теэд тэрэн соогоо үмхэшье мяха хээгүй. Үбэл болгоод, тэрэ нүхэн соогоо мүльһэ асарба. Хүрилгөөтын, Уляаһатын булагуудһаа мүльһэ зөөжэ асараад, нүхэн соогоо ябталуулба. Хүбхэнөөр хушаад, дээрэнь бишыхан байһан барюулба. Энээн соогоо гурбан жэл гү даа шобго даянда нуужа, ехэ бүтээл хэһэн байгаа. Энээнэйнь ашаар, нютаг соо энээнһээ урагша ходол ушардаг гэнтын аюул, һүйд тодхор элитэ номгорһон гэлсэхэ. Даяанда нууха үедөө хүнөөр уулзаагүй, газаа хүдөө гараагүй, һахал һамбайгаа

(*Үргэлжэлын 12-дохи нюурта*).

Сүүгэлэй дасанай түүхэ домогһоо

АНЯА БАГША

(Үргэлжэл).

ургашаһан, гайхалай задарюун юумэн гаража ерэн ха. Нютагай зон хэлсэжэ, эдэ хоол таһалдуулангүй газань асаржа табяад ошодог байһан ха. Гурбан жэлээр даяан хэнэн тухайнь 88 наһатай Шандали нютагай Дугаржабай Цырендоржо үбгэжөөл намда 2002 ондо хөөрөө хэн.

Аняа багшын нэгэ хоморойнь эди шэдиие энэ ушар харуулна. Түбэдэй мүн Хаша-Балбын (Непал) ороноор ябажа шудалһан йогин болоһонойнь аша үрэ мүн.

Аняатанай байдаг голой эхинэй Хара-Уһанһаа зүүн урдахана, жалгын хойто энгэртэ бүхэтэр үншэн хайлаһан уржа байһан ха. Энэ хайлаһанда хэдэн хүн боожо үхэбэ. Аняа багша тэрэ хайлаһанда ошоод, һайса шэнжэжэ үзөөд, ута жолоогоо тайлажа абаад, хайлаһанда эгэлдэргэ зохёогоод, хүлөөрөө орохо гэжэ байхадань:

- Хүлөөрөө бэшэ, хүзүүгээрээ! – гэхэн хии абяан дуулдаба.

- Үшөө тиимэ би! – гээд бусажа, энэ хайлаһаа отолжо, үгы хэхэ, хорото сабдагыень үлдэхэ гэжэ шиидэбэ. Зайгуул, ганса бэе, энээнэй тэрээнэй худаг арилгажа, хоолойгоо тэжээдэг Хужартайн сэлээнэй Хайхаан гэжэ хэрээнэгыг үгэдөө

оруулжа, мүнгэ үгэхөөр хэлсэжэ, тэрэ хайлаһыг отолхо болгобо. Хайхаанинь хүхээ һуйбадаад, эртэлжэ ошоһон аад, уданшьегүй бусажа ерэбэ:

- Батюшка лама, беда! Кто-то кричит, хараана. Би ошохоо болёоб, – гэжэ ехээр айнгы, тэбдүү ерэбэ ха. Хайхаанаа арай ёо гэжэ аргадажа, ехээр сэн нэмэжэ, урид мүнгэ барюулхадань, Хайхаанинь ошоод, отолоод бусаһан ха. Энээн тухай багаһаамни хойшо хэлсэдэг хэн. Тиигэбэшье 2002 оной зун Шойдогой Нима гэдэг ерээдээ шахаһан үбгэнөөр хөөрүүлжэ, лаб болгон энэ бэшэбэ.

Иимэ ехэ эдитэй, шэдитэй эрдэм түгэлдэр болоһон Сүүгэлэй шөөрыг дүүргэһэн, Тугшанай дасанай XII (арбан хоёр) дугаар шэрээтэ Бадмын Нима (Аняа багша) тухай мэдэхэнээ, дуулаһанаа дамжуулбаб.

ДАА ЛАМБАГАЙ

Аняатанай удаадахи сууда гараһан лама Сундарянай Гүнээн гү, али олондо алдаршаһаараа Даа ламбагай юм. Даа гэшэнь дасанайнь зэргэ байгаа. Сүүгэлдэ шойрын хургуулин нээгдэхэдэ, Дандарайн ламхайн шаби боложо, арбаад жэлээр ябахандаа, Бурханай номой арюун сэбэрыг сахихын түлөө оролдогты

гэхэн заабариенг бэлүүлхэ гэжэ наһан соогоо оролдоһон, ламын сахил журамыг наринаар бэлүүлжэ шадаһан, лама хубарагай шажанаа хазагайруулхада, тэсэн ядадаг үнэн хүзэгшэ гэжэ алдаршаһан юм. Урда ороноор хургуули хээд бусахадань, нютагаархидынь һаарамбынтнай хадаһаа адис хүртээл гэхэдэнь: Паарамба гэшэмнай эрдэмээр бэшэ, эдилгээр болодог байбал. Намда эдилгэ үгэхэ элбэг зөөри байгаагүй, – гэхэн ха.

Энэ эдилгэ тухай Г.Ж. Цыбиков иигэжэ бэшэһэн юм.

- Впрочем, степени габжу и лхарамба могут быть покупатемы во всякое время по окончании девяти курсов. При этом первая ученая степень покупается у хамбы дацана и называется в таком случае «линсрайгабжу», а последняя – у Далай ламы или его регента и называется «парма-лхарамба» и это приурочивается к какому-нибудь радостному событию в жизни Далай ламы, такому как например, рождению его, принятие им обетов гэлону и т.п. Степень эта в прежнее время, как говорят, давалась выдающимся ученым, а теперь низведена до простой аукционной продажи и проделок кумовства.

(Үргэлжэлын удаадахи дугаарта).

Д. ЦЫРЕНДАШИЕВ

Редакцин хаяг:
671950, Буряад Улас, Закаменск хото,
Ленинэй үйлэс, 42-дохи гэр.

Һарадаа хоёр дахин гарадаг һонин.

Хэһэг 300.
Индекс 59901.

Эмхидхэн байгуулагһа:
Захаамнай аймагай захиргаан.

Редактор
С.Б.-О. Садаева,
суглуулан бүридхэжэ,
алдуунуудыг захирагша, ризограф
дээрэ хэблэгшэ Э.В. Цыдемпилова.

Телефон, факс,
ород газтын редакторай: 4-46-32,
харюусалгата секретарин
ба соносхойл – 4-30-54,
компьютерна түбэй – 4-31-61,

бухгалтерин – 4-30-37.
Хэблэлэй нэгэ хахад
хуудаһан хэмжээтэй.

Толлолгонуудта үгтэһэн тоо
ба баримтануудай, хүнэй,
нютагай нэрэнүүдэй зүб бурууда
авторнуудынь харюусалгатай.

Редакцин хараа үзэл авторнуудай һанал
бодолтой зохилдонги бэшэ байжа магад.